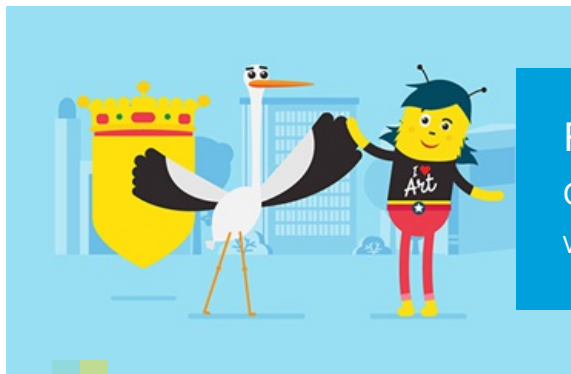

Project: Oorlogsverhalen

Cultureel erfgoed

Verhalen, Groep 7-8

(Historische) verhalen zijn op zoveel verschillende manieren te vertellen, niet alleen zoals we van geschiedenisboeken kennen. In dit project zoomen we in op drie belangrijke oorlogen in de geschiedenis van ons land: de Tachtigjarige Oorlog in de 16de eeuw, de burgeroorlog in de 18de eeuw en de Tweede Wereldoorlog. Leerlingen ontdekken via verschillende uitingen als strijdliederen, spotprenten en dagboeken allerlei, soms heel persoonlijke verhalen. Ook wordt er gekeken naar actuele oorlogssituaties. Door het maken van een eigen strijdlied, spotprent en dagboekverhaal leven de leerlingen zich in de (historische) situaties in.

1. Informatie voor de leerkracht

Welkom!

Je gaat in de klas werken met het lesmateriaal van Cultuuronderwijs op zijn Haags (COH). Voor je aan de slag gaat leggen we je uit hoe je dit project tot een succes kunt maken.

Samen ontdekken

Onze cultuurlessen zijn gebaseerd op de didactiek van procesmatig werken, de leerlingen doorlopen hierbij een creatief proces. Zij worden zich bewuster van zichzelf, hun omgeving en ontdekken op een speelse manier hun creatieve vermogen. Met als kern dat je als leerkracht samen met de leerlingen beleeft, beschouwt, verbeeldt, bedenkt en maakt.

Houdingsdoelen

Bij de introductie, oriëntatie en opdrachten worden kennisdoelen en vaardigheidsdoelen benoemd. Onderstaande houdingsdoelen gelden in het algemeen:

- De leerling toont zich nieuwsgierig en proactief.
- De leerling kan positief-kritisch reflecteren op eigen werk en op dat van anderen.

Tips en aanbevelingen

- We raden je aan meer te lezen over de [opzet van COH](#) en het [DNA van COH](#).
- Bekijk vooral ook de instructiefilmpjes over [creatief proces](#) en [filosofisch gesprek](#).
- Overleg en deel je plannen met de ICC'er of je cultuurcoach.
- Wij adviseren je het hele project van tevoren door te lezen om je goed voor te bereiden en de mogelijkheden te ontdekken die het project biedt.
- Je kunt het lesmateriaal ook downloaden en printen. Gebruik het digibord voor het beeldmateriaal.
- Als richtlijn adviseren wij voor het doorlopen van het creatief proces in het hele project, zes tot acht lesmomenten in te plannen. Alle projecten hebben een introductie, oriëntatie en drie opdrachten. Je kunt ervoor kiezen het lesmateriaal naar eigen wens aan te passen.
- Iedere opdracht heeft dezelfde opbouw: onderzoeken, uitvoeren en presenteren. De reflectievragen kunnen tijdens en na iedere fase van het creatief proces met de individuele leerling of de hele groep besproken worden.
- Nodig eens een [kunstenaar in de klas](#) uit. Die kan levendig en beeldend over zijn/haar/diens vak vertellen aansluitend bij dit project. Het gerelateerde aanbod bij dit project vind je op onze site.
- Een bezoek aan een voorstelling, tentoonstelling of vaste collectie in een Haagse culturele instelling is ook van grote meerwaarde. Zie [VONK](#) voor het actuele aanbod.
- Bedenk ook van tevoren bij welke onderdelen je ouders/verzorgers kunt of wilt inschakelen. Het project gaat meer leven als er ook buiten de klas aandacht voor is.
- Maak foto's of filmpjes van de diverse presentatiemomenten en deel deze via de schoolwebsite, klassenapp of andere kanalen.

Projectspecifieke informatie

Over dit project

(Historische) verhalen zijn op zoveel verschillende manieren te vertellen, niet alleen zoals we dat van geschiedenisboeken kennen. Verhalen vormen het fundament onder ons cultureel erfgoed. Ze vertellen waar we vandaan komen en hoe we geworden zijn wie we nu zijn. Daarbij is soms zelfs flinke strijd geleverd. Persoonlijke verhalen, met meningen en gevoelens, maken ellendige historische gebeurtenissen zoals oorlogen beter invoelbaar dan een opsomming van feitelijkheden. In dit project gaan jullie aan de slag met verhalen uit en over een aantal cruciale oorlogen uit onze geschiedenis. De leerlingen ervaren dat achter de gebeurtenissen, ook al zijn ze soms lang geleden, telkens weer mensen schuilgingen – mensen zoals zichzelf, hun familie en vrienden.

Doelen

Er worden twee hoofddoelen geformuleerd die specifiek zijn voor het hele project. Dit zijn doelen op het gebied van kennis en vaardigheden. Aan het eind van het project worden deze doelen geëvalueerd met behulp van de succescriteria op het gebied van zelfregulering: de leerling kijkt terug en blikkt vooruit.

Reflecteren

De reflectievragen bij de verschillende fases van het creatief proces kunnen tijdens en na iedere fase met de individuele leerling of de hele groep besproken worden. Zie ook de hand-out: [Rollen van de leerkracht](#).

Taalonderwijs

Wil je woorden uit dit project koppelen aan taalonderwijs? Raadpleeg dan de [begrippenlijst](#).

Benodigdheden

Bij elke opdracht staat een opsomming van benodigdheden weergegeven.

2. Introductie

Hoofddoel kennis	De leerling benoemt verschillende manieren om in oorlogstijd verhalen te vertellen, zoals een strijdlid, een spotprent en een dagboek.
Hoofddoel vaardigheid	De leerling geeft vorm aan eigen verhaalvormen, geïnspireerd op voorbeelden uit de oorlogsgeschiedenis van Nederland.

Benodigdheden

- digibord
- internetverbinding

Aan de slag in de klas

Het project kan als volgt worden geïntroduceerd:

Ooggetuigen

1. Lees het verhaal voor uit *Met eigen ogen*, over het [bombardement op Bezuidenhout](#), dat plaatsvond op 3 maart 1945 (klik op icoontje *ABC-Bommen op het Bezuidenhout*).
2. Bekijk de [video waarin Bram van der Vlugt](#) uit eigen ervaring vertelt over datzelfde bombardement.
3. Bespreek beide na en vergelijk, bijvoorbeeld aan de hand van de volgende vragen:
  - Welke plekken worden genoemd? Ken je ze?
  - Wat doen deze verhalen met je? Maakt het uit dat het persoonlijke verhalen zijn, verhalen van ooggetuigen, in plaats van een weergave van feiten uit een (geschiedenis)boek?
  - Wat raakt je meer: het voorgelezen verhaal, of de video met het persoonlijke verhaal van Bram van der Vlugt?
4. Bekijk en bespreek eventueel ook de [unieke filmbeelden in kleur](#) uit 1945, gemaakt door een Amerikaanse soldaat vlak na het bombardement. (check van tevoren of de beelden geschikt zijn voor jouw leerlingen.)
5. Laat de leerlingen eventueel op een plattegrond van Den Haag aangeven welke plekken er in de verhalen genoemd worden en/of op de filmbeelden te zien zijn. Welke plekken bestaan nog, welke zijn niet meer terug te vinden?

3. Oriëntatie

Benodigdheden

- digibord

Aan de slag in de klas

Het filosofisch gesprek

In de oriëntatiefase van de les voer je naar aanleiding van de introductie een [filosofisch gesprek](#). Dit is belangrijk voor het creatieve proces. Je kunt het filosofisch gesprek natuurlijk ook tijdens de andere lesonderdelen inzetten. Stel hierbij (een aantal van) onderstaande vragen:

- Is het belangrijk om een oorlog te herdenken? Waarom worden oorlogen herdacht?
- Waarom maken mensen oorlog?
- Zijn er in een oorlog altijd alleen maar slechte en puur goede mensen?
- Als een oorlog is gestopt, blijft wat er gebeurd is in het hoofd van de mensen die het hebben meegemaakt. Wat doet dat met hen?

Oriëntatieopdracht

Voer onderstaande opdrachten uit of maak een keuze.

Zo dichtbij...

1. Houd een klassengesprek, bijvoorbeeld aan de hand van de volgende vragen:
  - Herdenk en vier je op 4 en 5 mei? Waarom?
  - Ken je mensen die de Tweede Wereldoorlog (of een andere oorlog) hebben meegemaakt of daar verhalen over kunnen vertellen?
  - Ben je wel eens in een museum over oorlog geweest? Welke voorwerpen zag je toen en welke verhalen werden er verteld?
  - Ken je (andere) oorlogsverhalen? Aan welke oorlogen moet je misschien denken naast verhalen over de Tweede Wereldoorlog?
2. Helaas werden en worden er vele oorlogen gevoerd in de wereld. Bekijk en bespreek de video's van Schooltv met verhalen van kinderen uit twee recente oorlogen.
  - [Het verhaal van Leila](#), die als kind de oorlog in voormalig Joegoslavië meemaakte (Nationale Kinderherdenking).
  - [Het verhaal van Ilaf](#), die de oorlog in Syrië ontvluchtte. [Of van Ileen, die uit Syrië naar Nederland vluchtte](#).

Wat wist je over deze oorlog(en)? Heb je door de persoonlijke verhalen van deze kinderen nieuwe dingen gehoord? Ken je iemand die deze oorlog zelf heeft meegemaakt?
3. Bekijk en beluister het lied [Hoe een oorlog begint](#).
Wat is de conclusie van het lied: hoe begint oorlog eigenlijk?
4. Vraag de leerlingen in groepjes nieuwsfragmenten over de oorlog in Joegoslavië en in Syrië te zoeken, bijvoorbeeld uit afleveringen van het [Jeugdjournaal](#).
  - Hoe wordt er over de oorlogen verteld, en wat?
  - Zijn er ooggetuigen aan het woord, is het een zakelijke weergave van wat er is gebeurd? Of anders?

Gebruik ter inspiratie eventueel de [speciale 'nieuwsuitzending' over de Tweede Wereldoorlog](#) die het *Jeugdjournaal* maakte in het kader van 75 jaar bevrijding.

Succescriterium	Bespreek met de leerlingen de opdracht(en): welke onderwerpen gaan zij onderzoeken de komende les of tijd? Formuleer vanuit het filosofisch gesprek en/of de oriëntatie-opdracht, samen met de leerlingen, een succescriterium waaraan zij werken. Een voorbeeld van een succescriterium bij dit project: De leerling maakt op basis van eigen onderzoek over oorlog in Nederland een strijdlied, een spotprent en een dagboekfragment.

4. Opdracht: De Opstand

In deze opdracht staan de verhalen uit de Tachtigjarige Oorlog centraal. Ook kijken we naar de strijdliederen die toen werden gemaakt, verhalen op muziek eigenlijk. Leerlingen schrijven een eigen krantenartikel over een bepaalde gebeurtenis uit die tijd, of stellen hun eigen strijdlied/rap samen.

Subdoel kennis	De leerling legt uit dat strijdliederen muzikale (oorlogs)verhalen zijn die gebruikt werden om op te roepen tot strijdvaardigheid.
Subdoel vaardigheid	De leerling schrijft een strijdlied, volkslied of krantenartikel geïnspireerd op voorbeelden uit de geschiedenis.

Benodigdheden

- digibord
- [bijlage 1. HuygensBulletin](#)

Aan de slag in de klas

Doorloop de vaste onderdelen binnen elke projectopdracht: onderzoeken, uitvoeren en presenteren.

Onderzoeken

De Opstand

Besprek met de klas dat we van recente oorlogen veel foto's, filmbeelden en verhalen van ooggetuigen hebben. Maar hoe zit dat met oorlogen van langer geleden? Wat is daar van overgebleven? (Schilderijen, documenten, voorwerpen, etc.) Wat gebeurde er tijdens die eerdere oorlogen in Den Haag, welke (Haagse) verhalen bestaan er?

We gaan ruim 450 jaar terug in de tijd, naar de 16de eeuw, het begin van een periode die ons land gevormd heeft zoals we het nu kennen; het begin van de Tachtigjarige Oorlog, ook wel de Opstand genoemd. Hoe zat het ook alweer?

Laat een of meerdere van de volgende video's zien, die vertellen over wat deze opstand veroorzaakte en inhoud.

- [80 jaar oorlog in 80 seconden](#) (1:14 min.) (doe eventueel ook de quiz die erbij hoort)
- Schooltv [De Tachtigjarige Oorlog](#) (3:55 min.)
- [Welkom in de 80-jarige Oorlog](#) (7 afleveringen, elk ca. 25 min.)
- Canonclip [De Beeldenstorm](#) (3:41 min.)
- Klokhuisaflevering [De Beeldenstorm](#) (15 min.)

Besprek ook dat de Tachtigjarige Oorlog het begin vormde van de Nederlandse koloniale periode en het Nederlandse aandeel in de [trans-Atlantische slavenhandel](#). Zie: [Was de Tachtigjarige Oorlog een overwinningverhaal?](#)

Wat gebeurde er in...

Duik in een aantal Haagse verhalen rondom de Opstand, op de tijdlijn van Haagse Tijden ([Tijd van ontdekkers en hervormers: 1500-1600](#) en [Tijd van regenten en vorsten: 1600-1700](#)). Geef de leerlingen de opdracht in groepjes de gebeurtenissen van een specifiek een jaartal te bestuderen en aantekeningen te maken.

Wat gebeurde er in Den Haag in:

- 1566
- 1572
- 1574
- 1575
- 1585
- 1609
- 1612
- 1619
- 1625
- 1648

In naam van Oranje, doe open de poort!

Om de vijand weerstand te bieden, werd er niet alleen gevochten met wapens maar soms ook met woorden. Zo werden er in die tijd veel strijdlieden geschreven. voor meer informatie daarover, zie:

- Wikipedia: het [Nieuw geuzenliedboek](#) (1581)
- website van het Koninklijk Huis: volkslied [Wilhelmus](#)

Meer geuzen liederen zijn te vinden in de Nederlandse liederenbank.

Er zijn ook liederen gemaakt over oorlogen uit het verleden:

- [In Naam van Oranje](#)

Wist je dat... deze geuzenliederen in de Tweede Wereldoorlog nog steeds krachtige strijdlieden waren? In 1944 werd Het Nieuwe geuzenliedboek illegaal herdrukt...

Of bekijk het strijdlid [Te Wapen](#). Datum onbekend. Op de website van Het geheugen zijn nog meer liederen te vinden.

Laat van het *Wilhelmus* eerst alleen de [muziek](#) horen. Welk lied is dit?

Toon dan een video waarin het lied gezongen wordt:

- Zangexpress zingt het [Wilhelmus](#)
- [Anthem of Netherlands vs Brazil \(FIFA World Cup 2014\)](#)

Kennen de leerlingen de [tekst van het Wilhelmus](#)? Waar gaat het lied over?

Bekijk en bespreek de satirische [video van Klokhuis over het ontstaan van het Wilhelmus](#).

Lees het officiële verhaal op de website van [het Koninklijk Huis](#). Of bekijk de video [De geschiedenis van het volkslied](#) op Schooltv.

- In hoeverre wisten de leerlingen al hoe het lied was ontstaan?
- Wat hoor je in de tekst over de Opstand?

- Past het goed bij Nederland? Waarom wel/niet?

Uitvoeren

Voer onderstaande opdrachten uit, maak een keuze of laat de leerlingen een keuze maken.

Strijdlid

De leerlingen gaan in groepjes of individueel een kort strijdlid schrijven. Bijvoorbeeld een strijdlid voor een gebeurtenis uit de geschiedenis die indruk op hen heeft gemaakt. Dit kan in de vorm van een gedicht of een rap. Ze kunnen hier eventueel een bestaande melodie bij gebruiken (zoals men dat vroeger ook wel deed).

Het Wilhelmus revisited

Leerlingen bestuderen de tekst van het Wilhelmus nog eens goed. Stel dat de koning zou vragen om de tekst te herschrijven en daarbij meer toe te spitsen op het nu, en vooral ook op wat er in de afgelopen 450 jaar in de geschiedenis is gebeurd. Hoe zou hun nieuwe tekst er dan uitzien?

Nieuws uit de Tachtigjarige Oorlog

De groepjes gaan een krantenartikel schrijven over de gebeurtenis van het jaar dat ze bestudeerden in het onderzoek: 'Wat gebeurde er in...'.
 Inspiratie hiervoor kan zijn:

- [HuygensBulletin](#) (bijlage 1)

Presenteren

- De strijdlieden worden voorgedragen of gezongen.
- Hang de geschreven krantenartikelen op of bundel de artikelen samen tot een (digitale) krant.
- Bespreek het na met elkaar, bijvoorbeeld aan de hand van de reflectievragen.

Reflecteren

Reflectie subdoelen	Welke gebeurtenis hoor je terug in het strijdlid of lees je in het krantenartikel?
Reflectie proces	Waar zou je vandaag de dag een strijdlid over willen maken?

5. Opdracht: De patriotten: over varkens en ezels

Om bepaalde onderwerpen aan de kaak of ter discussie te stellen, worden cartoons of spotprenten gemaakt. Met een grap en een knipoog zet de maker de toeschouwer aan tot nadenken. In ons land kan dat ongestraft. Maar in tijden van (burger)oorlog, zoals ruim 200 jaar geleden, toen de patriotten en de orangisten lijnrecht tegenover elkaar stonden, was dat wel anders. Voor het maken en/of verspreiden van zo'n prent kon je zwaar gestraft worden.

Leerlingen bestuderen die periode van burgeroorlog, vergelijken prenten van nu en van toen en ontwerpen vervolgens zelf een spotprent over een onderwerp dat hun aan het hart gaat.

Subdoel kennis	De leerling legt uit wat een spotprent is.
Subdoel vaardigheid	De leerling zet een eigen mening om in een spotprent.

Benodigdheden

- digibord
- potloden, stiften, verf
- papier

Aan de slag in de klas

Doorloop de vaste onderdelen binnen elke projectopdracht: onderzoeken, uitvoeren en presenteren.

Onderzoeken

Spotprenten en cartoons

Volg onderstaande stappen om het project te onderzoeken.

1. Zoek voorafgaand aan dit project een spotprent in de krant, bij voorkeur over een actuele gebeurtenis in de wereld waarvan je weet dat de leerlingen op de hoogte zijn. Zie ook:

- [Stef Ringoot](#)
- [cartoonist Mat Rijnders](#)
- [Fokke en Sukke](#)
- [Jip van den Toorn](#)

Toon een spotprent op het digibord en laat de leerlingen er even naar kijken. Bespreek dan waar de prent over gaat: wat zien we, wat is de boodschap, waar wordt een grap over gemaakt, waar wil de tekenaar ons over laten nadenken? Vind je dit

goed gelukt?

2. Tegenwoordig mag je in ons land gelukkig middel spotprenten grappen maken over en commentaar leveren op bijvoorbeeld de politiek. In andere landen is dat wel eens anders, daar kun je er soms een lange gevangenisstraf voor krijgen. Doordat in spotprenten karakters en eigenschappen van personen vaak worden uitvergroot, kunnen ze vaak stereotyperend of zelfs racistisch zijn. daarover ontstaat nog wel eens ophef. Mag alles als het maar grappig is? Bekijk en bespreek de [aflevering van het Klokhuis \(uit 2016\)](#) over cartoons en spotprenten.
3. Ooit was ook in ons land het verspreiden van spotprenten niet zonder risico. Tijdens een burgeroorlog ruim 200 jaar geleden, waarbij de patriotten (tegenstanders van de stadhouder) en de orangisten (voorstanders van de stadhouder) lijnrecht tegenover elkaar stonden, probeerden sommigen hun ideeën via geheime pamfletten en spotprenten te verspreiden. Werden ze gepakt, dan waren ze goed de pineut. Kijk over deze burgeroorlog en de rol van spotprenten en [de vensterplaat de Patriotten van de Canon van Nederland en download de les met spotprent](#) of de [Klokhuis-aflevering over de Patriotten](#) (15:04.).

Bekijk en bespreek de twee spotprenten die in de Klokhuis-aflevering aan bod komen (afbeeldingen uitzoomen totdat ze helemaal in beeld zijn): de [patriottenezel](#) en het [stadhouderzwijn](#). Wat vertellen de prenten, wat is het verhaal, wat kun je er uit lezen? Wat is de grap?

Tip: Uit de Tweede Wereldoorlog werd het zwijn ook gebruikt op een spotprent, als vorm van verzet: een [vouwblaadje van een zwijn](#).

Uitvoeren

Een verhaal (over een oorlog) kun je dus niet alleen ontdekken via een vertelling, maar ook via beeld en grappen.

1. Vraag de leerlingen, alleen of in duo's, te brainstormen over onderwerpen die hun aan het hart gaan, en waar ze een mening over hebben. Denk bijvoorbeeld aan een recente oorlog of ander conflict, iets dat speelt in de hedendaagse politiek. Maar het mag ook gaan over bijvoorbeeld: een heel oude boom die dreigt te worden omgeknapt, de bio-industrie, dierproeven, het milieu, het ontslag van een voetbaltrainer, etc.
In de brainstorm bedenken ze:
  - Wat vinden ze er precies van?
  - Welk verhaal zouden ze willen vertellen?
  - Wie zouden ze terecht willen wijzen?
  - Welke grap zou daar bij passen?
2. Vraag de leerlingen een eigen spotprent te maken met potlood, verf of stift, eventueel met een korte toelichtende zin.

Presenteren

- Stel met de spotprenten een [Kahoot-quiz](#) voor de hele klas samen: waar gaan de prenten over? Welke leerling heeft de meeste prenten goed?
- Hang de spotprenten op in de klas of verspreid ze in de hele school en bekijk wat er gebeurt. Welke roept de meeste reacties op? Waarom die?

Reflecteren

Reflectie subdoelen	Van welke spotprent wist je meteen waarover het ging?
Reflectie proces	Hoe lukte het om jouw mening in een tekening te laten zien?

6. Opdracht: Oorlogsdagboek

In deze opdracht zoomen de leerlingen in op verhalen over de Tweede Wereldoorlog, vanuit dagboekfragmenten met heel persoonlijke verhalen. Ze ontdekken, lezen en bekijken deze verhalen en verwerken hun ontdekkingen door middel van het schrijven van een zelfbedacht dagboekfragment van een (fictief) figuur uit die tijd.

Subdoel kennis	De leerling legt uit dat dankzij geschreven bronnen, zoals dagboeken, persoonlijke verhalen uit de Tweede Wereldoorlog bewaard zijn gebleven.
Subdoel vaardigheid	De leerling schrijft een dagboekfragment van een fictief persoon in een oorlogssituatie.

Benodigdheden

- digibord
- laptops
- tekenmateriaal
- [bijlage 2: Dagboekfragmenten](#)

Aan de slag in de klas

Doorloop de vaste onderdelen binnen elke projectopdracht: onderzoeken, uitvoeren en presenteren. Aan het eind van deze opdracht staan evaluatievragen die betrekking hebben op het hele project.

Onderzoeken

Kind in de oorlog

Bespreek dat we over de Tweede Wereldoorlog veel verhalen kennen dankzij foto's, film en geschreven bronnen, meer dan van de oorlogen daarvoor. Op basis van al die bronnen worden veel (persoonlijke) verhalen opnieuw verteld en gereconstrueerd.

Bekijk bijvoorbeeld:

- de interactieve landkaart van Nederland [Jong in oorlog](#), met diverse (lokale) verhalen zoals het verhaal van de toen 7-jarige Haagse Zoni Weisz
- (een fragment van) [13 in de oorlog](#)
- trailer van [Oorlogswinter](#) (of hele film via [NPO-Start](#)).

Bespreek kort na:

- Wat doen deze verhalen met je?
- Wat greep je het meeste aan?
- Is zo'n persoonlijk verhaal anders dan een verhaal in een geschiedenisboek?

Lief dagboek...

1. Nog dichterbij de verhalen en gebeurtenissen kom je misschien wel door het lezen van iemands dagboek. Iedereen kent waarschijnlijk wel Anne Frank, het Joodse meisje dat met haar familie in Amsterdam onderdook en op dat adres een dagboek bijhield. Zie eventueel de [Klokhuis-aflevering over Anne Frank](#) (22 min.) of de twee losse afleveringen: [deel 1](#) (ca. 15 min.) en [deel 2](#) (ca. 15 min.) of de [videodagboekserie over Anne Frank](#) (3 afleveringen, elk 15 tot 20 min.)

Den Haag heeft haar eigen Anne Frank, namelijk Edith van Hessen. Zij begint een dagboek te schrijven in 1938, als ze 13 jaar oud is. Ze maakt veel mee in de Tweede Wereldoorlog en noteert dit allemaal. Anders dan Anne Frank overleeft ze de oorlog en geeft later zelf haar dagboek uit. In deze [aflevering uit de tv-serie De oorlog](#) (ca. 7 min.) vertelt ze er zelf over. Bekijk samen dit fragment en bespreek het na: Wat maakt indruk? Wat maakt het een Haags verhaal? Waarom zouden mensen (in die tijd) een dagboek bijhouden?

2. Maar Anne en Edith waren natuurlijk niet de enigen. In 1954 publiceerde het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (het huidige NIOD) een verzameling van dagboekfragmenten uit de Tweede Wereldoorlog van wel meer dan 100 'gewone mensen': [Dagboekfragmenten 1940-1945](#). In [bijlage 2](#) is een selectie opgenomen van links naar Haagse dagboekfragmenten. Selecteer twee korte fragmenten of kies één lang fragment en lees dit samen met de leerlingen. Bespreek met de leerlingen eventuele moeilijke woorden en probeer met hen een antwoord te geven op de volgende vragen:

- Wat voor feitelijke informatie is uit het fragment af te leiden over de schrijver van het dagboek?
- Wat voor feitelijke informatie geeft het fragment over de periode waarin het dagboek is geschreven?
- Wat zegt het fragment over de emotionele toestand van de schrijver, hoe voelt diegene zich?
- Is uit het fragment iets af te leiden over de achtergrond van de schrijver?

Als je twee korte fragmenten met elkaar vergelijkt, bespreek dan met de leerlingen of er opvallende verschillen in beide fragmenten zijn (bijvoorbeeld in informatie die wordt gegeven, of emoties), en hoe die verschillen misschien te verklaren zijn.

Tip: De website [Dagboek uit Moria](#) met het online dagboek van Atifa die op 17-jarige leeftijd uit Afghanistan vluchtte (scroll op de website naar beneden om Atifa's dagboeken te lezen).

Uitvoeren

Geef de leerlingen de opdracht een fictief persoon voor te stellen in een oorlogssituatie en een verhaal te schrijven in de vorm van een dagboekfragment:

- Hoe ziet een dag eruit?
- Hoe voelt de persoon zich?
- Wat gebeurt er op zo'n oorlogsdag?
- Mag de persoon naar school?
- Heeft de persoon en diens familie voldoende te eten?
- Vallen er bommen?
- Kunnen kinderen nog veilig buiten spelen?

Laat de leerlingen dat wat ze allemaal onderzocht en geleerd hebben, op deze manier verwerken.

Eventueel extra: Vraag de leerlingen een passage uit hun dagboekfragment te kiezen en daar een tekening van te maken, alsof het een bewaarde foto van toen is. Voeg tekst en beeld samen.

Presenteren

Voer onderstaande opdrachten uit of maak een keuze:

- De leerlingen vertellen waarom ze voor deze persoon hebben gekozen, lezen hun verhaal voor en tonen de 'foto' erbij op het digibord. De andere leerlingen mogen na afloop vragen stellen.
- De verschillende werkstukken worden gepresenteerd in een tentoonstelling. De leerlingen schrijven een objectlabel dat een toelichting geeft over hun verhaal en 'foto'.
- De verhalen en 'foto's' worden gebundeld tot een 'dagboekverhalen-boekje'.

Reflecteren

Reflectie subdoelen	Hoe heb je je kunnen inleven in de personage(s) in je verhaal?

Evalueren

Besprek met de leerlingen het doorlopen proces aan de hand van onderstaande vragen:

- Welke manier van vertellen over historische oorlogsgebeurtenissen grijpt jou het meest aan?
- Welke manier is volgens jou het krachtigst om historische gebeurtenissen levend te houden: cartoons, liederen, films of een andere vorm?

- Welke opdracht/uitvoering sprak je het meeste aan?
- Waar zou je nog wel meer over willen ontdekken?

Eindreflectie: zelfregulatie terugkijkend	Door welke verhaalvorm uit dit project kun jij je de geschiedenis het best voorstellen?
Eindreflectie: zelfregulatie vooruitkijkend	Welke andere manier kun jij bedenken om verhalen en ervaringen te vertellen in een oorlogssituatie?